

RELEVANTNE VREDNOTE ZA USPJEŠAN BRAK I ŽELJENI BROJ DJECE U HRVATSKOJ

Josip BALOBAN, Zagreb
Gordan ČRPIĆ, Zagreb

Sažetak

Članak, s jedne strane pretresa i komentira važne vrednote za uspješan brak, a s druge strane analizira željeni broj djece, koji su naveli ispitanici. Cijeli članak se, prije svega, bazira na socioreligijskom istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj«, ali istodobno donosi i komparaciju s europskim istraživanjem vrednota 1990. godine. S obzirom na vrednote važne za uspješan brak hrvatsko istraživanje je pokazalo da između Europe i Hrvatske postoji velika sličnost, a ne različitost. Sličnost se pokazuje u odnosu na vrednote povjerenja, poštivanja, razumijevanja, tolerancije i djece, koje su najznačajnije svim Europljanima. Isto vrijedi za vrednote vjere, slaganja u političkim pitanjima i socijalnog podrijetla, koje se nalaze pri dnu ljestvice. Naše istraživanje koristilo se s pet faktora na osnovu faktorske analize: sociokulturna homogenost, osobna veza supružnika, život u zajednici, tradicionalne vrednote i materijalni uvjeti. Prema provedenom istraživanju većina stanovnika Hrvatske (78,4%) želi dvoje ili troje djece. U odnosu na željeni broj djece Hrvatska ne zaostaje za Europom, štoviše, hrvatski građani žele imati 2,70 djece, a europski prosjek je 2,462 djece po obitelji. Više djece žele imati ljudi kojima su Bog i religija važniji u životu, čija je crkvenost intenzivnija, koji su stariji i manje obrazovani. Sudeći po željama u budućnosti u Hrvatskoj bi bilo za očekivati obitelji s dvoje i troje djece kao prevladavajući obiteljski oblik. Stvarnost će međutim ovisiti o uzajamnom djelovanju još mnogih drugih faktora.

Ključne riječi: brak, obitelj, vrednote, djeca, faktor (faktorska analiza), osoba

0. Uvod

Da li su brak kao ustanova s jedne strane, te djeca u braku odnosno u obitelji, s druge strane, samo po sebi razumljive vrednote za suvremenog Europljanina? Primjerice, ženidba u Americi, iako nadalje ostaje važnom variablom u obiteljskom životu, sve više se gubi kao konstituirajuća konstanta za obitelj.¹ U

¹ Usp. BUMPASS, Lary, Die abnehmende Bedeutung von Ehe: Veränderungen im Familienleben in den Vereinigten Staaten, in: EDELSTEIN, Wolfgang/KREPPNER, Kurt/STURZBECHER, Dietmar (Hrsg.), *Familie und Kindheit im Wandel*, Berlin-Brandenburg, Postdam 1996, Band 2, 101–119, ovdje 114.

europskim društvima u zadnjim desetljećima 20. stoljeća intenziviraju se trendovi: opadanje zanimanja za sklapanje brakova, nebračna životna zajedništva, rođenja izvan braka, rastave i rastakanja braka i obitelji, obitelji s jednim roditeljem i ponovna odnosno druga, treća ženidba. Dakako, da naznačeni trendovi nisu jednako prisutni po cijeloj Europi, budući da europske geografske regije imaju svoje specifičnosti, ako se promatra samo Sjeverna, Južna i Srednja Europa.² Sklapanje braka kako civilnog tako i crkvenog u cijeloj Europi nije više samo po sebi razumljiva stvar. Opadanje sklapanja ženidbe usko je povezano sa širenjem trenda alternativnog zajedništva, koji mladi Europljani sve više prakticiraju. S trendom nebračnog zajedništva korelira trend izvanbračnih rođenja. U zapadnim europskim društvima veoma je raširena pojava rastave brakova i obitelji. Jedno i drugo, među ostalim, povezano je s liberalizacijom zakona o rastavi između 1960. i 1970. godine u Europi. Na tom kontinentu, uz službenu rastavu, širi se i »rastava bez vjenčanog lista«.³

Ako su vrednote općenito u transformaciji, koliko dolazi do pregrupiranja vrednota s obzirom na brak? Prema europskom istraživanju vrednota iz 1990. godine brak je puno izgubio od svog institucionalnog karaktera, te već duže nije doživotna veza u dobru i zlu.⁴ No, brak kao i obiteljski život još uvijek su značajna vrednota, budući da je za većinu pučanstva (gotovo 80% ili više) obitelj važna vrednota, štoviše važnija od prijatelja, znanaca, slobodnog vremena, religije i politike.⁵ Na pitanje »Što je važno za dobar brak?« Europljani su dali slijedeći odgovor: respekt 84,3%, vjernost 81,71%, razumijevanje 77,3%, djeca 65,9%, sretni seksualni odnosi 62,1%.⁶ Što je s hrvatskom populacijom?

1. Relevantne vrednote za uspješan brak

U hrvatskom istraživanju 1997. godine postavljeno je pitanje: Koje vrednote (uvjeti) su važne za uspješan brak? Kao i u europskom istraživanju tako i kod

² Usp. HESS, Laura E., Wandel der Familienstruktur und des generativen Verhaltens in Nord-, Süd- und Mitteleuropa seit 1950., in: EDELSTEIN/KREPPNER/STURZBECHER (1996), 31–66, ovdje 32–33.

³ BECK-GERNSHEIM, Elisabeth, Stabilität der Familie oder Stabilität des Wandels? Zur Dynamik der Familienentwicklung, in: BECK, Ulrich/SOPP; Peter (Hrsg.) *Individualisierung und Integration. Neue Konflikte und neuer Integrationsmodus?* Leske+Budrich, Opladen 1997, 65–80, ovdje 68.

⁴ Usp. VAN DEN AKKER, Piet/HALMAN Loek/DE MOOR, Ruud, Primary Relations in Western Societies, in: ESTER, Peter/HALMAN, Loek/DE MOOR, Ruud, *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University, Press 1994, 97–127, ovdje 124.

⁵ Usp. VAN DEN AKKER/HALMAN/DE MOOR (1994), 107.

⁶ Usp. ZULEHNER, Paul M./DENZ, Hermann, *Wie Europa lebt und glaubt*, Europäische Wertestudie, Düsseldorf 1993, 98, grafikon 103.

nas najveći broj ispitanika za uspješan brak navodi: povjerenje, poštivanje i uvažavanje, razumijevanje i toleranciju među supružnicima, djecu, nemiješanje roditelja u brak, zajedničke interese, seksualnu ispunjenost.⁷

Tablica I. Prikaz postotaka, aritmetičkih sredina i rangova vrednota koje ljudi smatraju važnima za uspjeh braka.

VREDNOTE	uopće nije važno	nije važno	i je i nije važno	važno je	jako je važno	MEAN	rang
1. povjerenje među supružnicima		0,2	0,7	14,0	85,0	4,838	1
2. materijalna sigurnost	2,9	7,1	25,3	41,7	22,7	3,744	8
3. obostrano poštivanje i uvažavanje	0,1	0,6	1,3	17,4	80,2	4,775	2
4. jednako socijalno podrijetlo	24,7	28,1	25,8	14,8	6,3	2,497	12
5. isti stupanj obrazovanja	26,4	32,2	23,7	12,1	5,4	2,378	14
6. ista vjera	10,8	12,3	15,8	24,3	36,4	3,635	9
7. riješeno stambeno pitanje	7,2	12,1	22,0	33,0	24,9	3,569	10
8. slaganje u političkim pitanjima	27,4	28,1	24,2	13,4	6,4	2,431	13
9. obostrano razumijevanje i tolerancija	0,4	0,6	1,8	23,3	73,5	4,695	3
10. samostalan život	12,9	14,4	26,0	24,7	21,4	3,274	11
11. seksualna ispunjenost	1,5	3,2	15,7	43,0	36,0	4,094	7
12. djeca	1,4	0,9	6,4	21,0	70,1	4,577	4
13. zajednički interesi	1,0	2,6	11,0	41,6	43,3	4,243	6
14. nemiješanje roditelja u brak	2,0	1,2	5,4	23,6	67,5	4,537	5

U suvremenom braku vrednote povjerenja, poštivanja, razumijevanja i tolerancije su očito najznačajnije, kako u Hrvatskoj tako i u Zapadnoj Europi.⁸ Na posebe je veoma indikativno da se djeca kako u europskom tako i u hrvatskom istraživanju nalaze na četvrtom mjestu s tim da 91,1% ispitanika u Hrvatskoj smatra važnim imati djecu u braku.⁹ Jednom i drugom istraživanju je zajedničko

⁷ Nužno je napomenuti da je skala hrvatskih istraživača različita od one koji su upotrijebili istraživači europske studije vrednota. U jednom i drugom istraživanju upotrijebljena je intervalna skala s tim da hrvatska ima pet, a europska tri stupnja.

⁸ Naime, više nego što se očekivalo postoji više sličnosti nego razlika između Zapadne Europe i Sjeverne Amerike, s jedne strane, te dijela Europe, koja je dugo bila pod komunizmom, s druge strane. Usp. ESTER/ HALMAN/DE MOOR (1994), 226–227.

⁹ O željenom broju djece u braku biti će riječi u točki 3.

da se vrednote kao što su ista vjera, slaganje u političkim pitanjima i jednako socijalno podrijetlo nalaze na dnu ljestvice vrednota za uspješan brak. To ujedno potvrđuje činjenicu da je došlo do pregrupiranja vrednota na ljestvici, jer vjera, socijalno podrijetlo i nacionalnost nisu više na vrhu ljestvice, a što su bili prije nekoliko desetljeća.

Na petom mjestu ispitanici navode »nemiješanje roditelja u brak«. Taj indikator govori da čak 91,1% populacije, usprkos moguće materijalne ovisnosti o roditeljima, kao i unatoč dobrodošle pomoći kod male djece, današnji građani smatraju da je brak prije svega stvar dvoje supružnika, čije se odluke i ponašanje mora respektirati. Dakako, da takav stav ispitanika nužno je gledati i s procesom individualizacije, koji je prisutan i u hrvatskom društvu. Ipak ostaje otvorenim zašto je postotak daleko veći, nego u Europi, u kojoj 45,5% ispitanika ne želi miješanje vlastitih roditelja u svoj brak.¹⁰

S obzirom na indikator seksualne ispunjenosti uočljiva je različitost između građana Hrvatske i ostalog zapadnog svijeta. Dok se sretni seksualni odnosi kod europskih ispitanika nalaze na petom mjestu,¹¹ dotle se u hrvatskom istraživanju nalaze na 7. mjestu. Očito je da većina, gotovo 80% pitane populacije smatra vrednotu spolnosti važnom u svom bračnom životu, što ujedno ukazuje na to da ta dimenzija nije više akcidentalna za stabilnost braka. Stoga ju je nužno dodatnim istraživanjima istražiti i proučiti kako bi se, s jedne strane, moglo pomoći mladim bračnim parovima, a s druge strane na osnovu egzaktnijih spoznaja moglo pastoralno-teološki učinkovitije djelovati.

U društvu koje teži individualizaciji i liberalizaciji, a posebno u našim uvjetima, gdje je problem stambenog prostora napose aktualan, očekivala se izrazitija želja za samostalnim životom parova. Zanimljivo je da se želja za samostalnošću nalazi tek na 11. mjestu. Više ju izražavaju mlađe nego starije osobe, što otvara nova pitanja o različitim viđenjima obitelji i realizacije obiteljskog života različitih naraštaja. »Samostalan život«, kao uvjet za uspješan brak, 46,1% populacije smatra »važnim« ili »jako važnim«.

Posljednja tri mjesta po važnosti za uspješan brak zauzimaju, kako kod nas, tako i u europskom istraživanju¹² »jednako socijalno podrijetlo«, te »slaganje u političkim pitanjima« i »isti stupanj obrazovanja«. Upravo posljednji indikatori potvrđuju tezu, da suvremeni Europljani, neovisno o svom geografskom položaju i neovisno o stupnju društvenog razvoja, za uspješan brak ne smatraju značajnim socijalne i kulturne momente, nego vrednote koje grade i jamče skladne i zadovoljavajuće relacije među supružnicima. Osoba i njezin karakter, osobito ponašanje i djelovanje dolazi u prvi plan, a ostalo poslije toga.

¹⁰ ZULEHNER/DENZ (1993), Düsseldorf, 98.

¹¹ Isto, 98.

¹² Isto, 98.

Ovo nas samo upućuje na već prethodno iznijetu tezu, da u svijesti današnjih Europljana za uspješan brak nisu značajni socijalni i kulturni momenti, koliko su značajni oni koji upućuju na relacije među partnerima kao osobama.

O ovom pitanju još ćemo raspravljati, posebno kada ćemo gledati s obzirom na koja obilježja ljudi više podupiru pojedine ovdje naznačene stvarnosti.

2. Relevantni faktori vrednota za uspješan brak

Uz pomoć *faktorske analize* dobili smo pet nezavisnih faktora¹³. U europskom istraživanju dobivena su četiri faktora. Odstupanje u hrvatskom istraživanju posljedica je prilagođavanja hrvatskog instrumenta hrvatskim prilikama. Naime, varijablama korištenim u europskoj studiji pridodane su još dvije, te je na taj način dobivena jedna dimenzija više. U europskom su istraživanju dobiveni sljedeći faktori: *cultural homogeneity, personal bond, pair orientation, direct situational orientation*¹⁴.

Spomenuta četiri europska faktora reproducirana su i u hrvatskom istraživanju, s tim da je dobiven peti faktor »tradicionalne vrednote«, što je opet u skladu s nalazima istraživača koji navode da su zemlje Istočne Europe¹⁵ malo više tradicionalnije u pitanjima braka i obiteljskog života od zemalja Zapada¹⁶. Tome vjerojatno pridonosi i utjecaj Katoličke crkve, te činjenica da je u slavenskim zemljama brak značajnije više vrednovan, te se manje smatra »zastarjelom institucijom« nego u zapadnom svijetu. Ovaj zanimljiv nalaz autori spomenute studije ne elaboriraju, već ga samo navode¹⁷.

Tablica II. Tablica faktorske strukture

TVRDNJE	sociokulturna homogenost	osobna veza supružnika	život u zajednici	tradicionalne vrednote	materijalni uvjeti
isti stupanj obrazovanja	0,77600				
jednako socijalno podrijetlo	0,77036				

¹³ Faktorska analiza rađena je pod komponentnim modelom uz primjenu varimax rotacija latentnih osi. Protumačeno je 55,3 % varijabiliteta promatranih varijabli.

¹⁴ Usp. ESTER/ HALMAN/DE MOOR (1994), 104.

¹⁵ U ove se, barem po nekim kriterijima, komunističkoj prošlosti, može ubrojiti i Hrvatska. Po drugim kriterijima, vezanosti uz Katoličku crkvu, vezama s Austro-Ugarskom, Hrvatska pripada Zapadnoj Europi.

¹⁶ Usp. ESTER/ HALMAN/DE MOOR (1994), 223.

¹⁷ Usp. isto str. 219.

TVRDNJE	sociokulturna homogenost	osobna veza supružnika	život u zajednici	tradicionalne vrednote	materijalni uvjeti
slaganje u političkim pitanjima	0,68228				
obostrano poštivanje i uvažavanje		0,79355			
povjerenje među supružnicima		0,77604			
obostrano razumijevanje i tolerancija		0,70675			
seksualna ispunjenost			0,67375		
samostalan život			0,64615		
nemiješanje roditelja u brak			0,51243		
zajednički interesi			0,42832		
više djece u braku				0,70007	
djeca				0,63115	
ista vjera				0,59715	
materijalna sigurnost					0,82602
riješeno stambeno pitanje					0,72811

2.1 Sociokulturna homogenost

Tablica II. pokazuje kako prvi faktor, »sociokulturnu homogenost«, čine tri vrednote potrebne za uspješan brak: »isti stupanj obrazovanja«, »jednako socijalno podrijetlo«, te »slaganje u političkim pitanjima«. Te vrednote, uzete zajedno, upućuju upravo na »sociokulturnu homogenost« koju dio populacije smatra važnom za realizaciju uspješnog braka. Iz ove perspektive proizlazi da je bračnim partnerima bitno imati slično podrijetlo i pogled na svijet. U europskoj studiji, autori ovaj sklop nazivaju »cultural homogeneity«, u koji još ulazi i »ista vjera«¹⁸. Taj faktor,

¹⁸ Odnosno »shared religious beliefs«. Usp. isto, 104. U hrvatskom istraživanju ta tvrdnja formulirana je kao »ista vjera« na drugom faktoru, što ne dovodi u pitanje ovaj faktor.

kao što je vidljivo iz prije prezentiranih rezultata, najmanje je značajan za uspjeh modernog braka¹⁹.

2.2 Osobna veza supružnika

U analizi na početku vidjeli smo da najviši broj bodova imaju »povjerenje među supružnicima«, »obostrano poštivanje i uvažavanje«, te »obostrano razumijevanje i tolerancija«. Upravo ove vrednote čine faktor koji smo nazvali »osobna veza supružnika«. Isti rezultat dobiven je naravno i u Europi²⁰, u kojoj je upotrebljen faktor »personal bond«, što označuje istu stvarnost koju smo i mi naznačili svojim pojmom. Važno je naglasiti da ovaj pojam »osobna veza supružnika« može pokriti i vjerske konotacije stvarnosti braka.

2.3 Život u zajednici

Sljedeći set vrednota bitnih za uspjeh braka, a onda i za razumijevanje neuspjeha mnogih bračnih zajednica čini faktor »život u zajednici«. To su »seksualna ispunjenost«, »samostalan život«, »nemiješanje roditelja u brak«, te »zajednički interesi«. Navedene vrednote upućuju na to kako je ovdje riječ o orijentaciji bračnog para u njihovoj bračnoj zajednici, gdje su supružnici bitno orijentirani jedan na drugoga uz isključenje trećih²¹. U društvu u kojemu su individualne vrednote sve izraženije i sve više dobivaju na značenju, za očekivati je da mogućnost života u zajednici i važnost zadovoljstva unutar zajedničkog življenja postaju sve značajnijima za uspjeh braka.

Ovaj faktor nosi u sebi i elemente egoizma, određene sklonosti hedonizmu i narcizmu, što je također u skladu s porastom individualizacije u društvima, a što potvrđuju i rezultati dobiveni u europskom istraživanju²².

2.4 Tradicionalne vrednote

U europskoj studiji vrednota, kao što je već prije istaknuto, dobiveno je da su u svom stavu prema obitelji i braku istočnoeuropske zemlje nešto tradicional-

¹⁹ Isti je rezultat dobiven i u spomenutoj europskoj studiji. Termin europske studije »cultural homogeneity« nije doslovce preveden, već je upotrebljena sintagma »sociokulturna homogenost«, budući da bi pojam »kulturna homogenost« u našem kontekstu mogla nekoga zbuniti, a u kasnijim interpretacijama navesti i na kriva razmišljanja.

²⁰ Usp. ESTER/HALMAN/ DE MOOR (1994), 104.

²¹ Usp. isto, 104. U navedenoj studiji, autori taj sklop nazivaju »pair orientation«. U duhu hrvatskog jezika i kulture činilo nam se primjerenim naznačiti ga u gore navedenom smislu.

²² Usp. isto, 13.

nije nego zapadnoeuropske²³. Imajući to u vidu hrvatski tim istraživača zanimalo je hoće li se taj tradicionalni moment kao poseban faktor pojaviti i kod hrvatske populacije. Shodno tome pripremljen je i hrvatski instrument kojim se željelo biti »osjetljivim« za postojanje tog faktora. Pokazalo se da su istraživači pravilno predvidjeli, jer su neki tradicionalni momenti, kao što su nužnost prisutnosti djece u braku, imati više djece, te »ista vjera«, kao preduvjeti za uspješnost braka, zaista dobiveni na jednom faktoru. Svakako da se iz toga još ne može zaključiti da je cjelokupno hrvatsko društvo sklono podržavati ovako mišljene tradicionalne vrednote. Kasnije će se vidjeti koji dijelovi populacije te vrednote smatraju značajnijima za uspjeh braka.

2.5 Materijalni uvjeti

Peti faktor upućuje na to da je upravo osiguravanje adekvatnih materijalnih uvjeta za zajednički život supružnika bitno u realizaciji uspješnog braka²⁴. Bitnim se smatra »materijalna sigurnost«, te »riješeno stambeno pitanje«. Dok su ove vrednote u hrvatskom istraživanju rangirane na 8. i 10. mjestu, dotle su u europskom istraživanju rangirane na 9. i 7. mjestu.²⁵ Obje ove tvrdnje upućuju na zadovoljavanje nekih materijalnih pretpostavki za uspješnu realizaciju bračne veze. Te pretpostavke važne su neovisno u kojem dijelu Europe ljudi žive i rade.

2.6 Analiza i komentar faktora vrednota relevantnih za uspješan brak

U prethodnoj analizi istaknuto je pet faktora koji sačinjavaju određene vrednote, a koje hrvatski građani smatraju važnima za realizaciju uspješnog braka. Ovdje analiziramo dijelove populacije koji su, više ili manje, spremni podržati pojedine od navedenih faktora. Analiza slijedi s obzirom na neka socio-demografska obilježja.

²³ Usp. isto, 223.

²⁴ U europskom istraživanju dobiven je također ovaj faktor (zove se »direct situational conditions«), s tim da je u europskom istraživanju na ovom faktoru dobivena i »zajednička vjera«, koju smo mi dobili na faktoru »tradicionalnih vrednota«. Usp. isto str. 104.

²⁵ Usp. ZULEHNER/DENZ (1993), Düsseldorf, 98.

Tablica III. Korelacije pojedinih varijabli s dobivenim faktorima

VARIJABLE	FAKTORI VREDNOTA POTREBNIH ZA USPJEŠAN BRAK				
	socio-kulturna homogenost	savez među osobama	život u zajednici	tradicionalne vrijednosti	materijalni uvjeti
mjesto religije u životu		0,122**	-0,121**	0,352**	
učestalost molitve		0,128**	-0,133**	0,306**	
važnost Boga u životu		0,155**	-0,159**	0,346**	
odlazak na misu		0,118**		0,304**	
odlazak na ispovijed		0,095**	-0,103**	0,222**	
odlazak na pričest		0,097**	-0,95**	0,203**	
zanimanje za politiku					
političko pozicioniranje »lijevo –desno«				0,195**	
godište rođenja	-0,273**		0,093**	-0,226**	
stupanj obrazovanja			0,152**	-0,266**	
mjesto rođenja (selo - veći grad)			0,117**	-0,178**	
mjesečni prihodi po obitelji	-0,098**		0,137**	-0,131**	

(**) – korelacije su značajne na razini $P < 0,01$

Pristajanje uz koncept »sociokulturne homogenosti«

Sociokulturnu homogenost, kao što je to vidljivo iz priložene tablice III., relativno više podržavaju starije osobe s nižim mjesečnim prihodima po obitelji. Vjerojatno je to u svezi s time što su te osobe, tijekom svoje socijalizacije, u svom kulturnom pokladu primili ove vrednote, pa ih ujedno više i podržavaju, a što nije slučaj s mlađim naraštajima.

Tablica IV. Pristajanje uz »sociokulturnu homogenost« i dobne skupine

Godište rođenja	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. do 1930.	0,4586045	1>4,5,6 2>5,6 3>6	13,493	0,000
2. 1931-1940	0,2189481			
3. 1941-1950	0,008200			
4. 1951-1960	-0,002700			
5. 1961-1970	-0,262066			
6. 1970 -	-0,340730			

Rezultati *analize varijance* pokazuju kako postoje statistički značajne razlike u pristajanju uz koncept »sociokulturne homogenosti« s obzirom na različite dobne skupine. Spomenuti koncept više podržavaju rođeni do 1930. godine, a manje oni rođeni nakon 1950. No, razlika se uočava i između rođenih u periodu 1931.–1940. godine, koji više pristaju uz ovaj koncept, te rođenih nakon 1960., koji ga manje podržavaju. Razlika se uočava i između rođenih u periodu 1941.–1950., te rođenih nakon 1970. godine. Očito je da »sociokulturna homogenost« sve više gubi na značenju kod mlađih naraštaja, koji su nositelji sadašnjih i budućih bračnih i obiteljskih struktura.

Tablica V. Razlike s obzirom na spol

spol	M	kontrast	t - vrijednost	značajnost
1. muški	-0,0068	2>1	-1,990	0,047
2. ženski	0,0064			

Zanimljivo je primijetiti da su žene značajno više sklone prihvaćanju ovih vrednota u odnosu na mušku populaciju. Ostaje otvorenim pitanje da li je ta sklonost povezana s mogućim patrijarhalnim pokladom ili pak s većim stupnjem prilagodljivosti od strane žena.

Podržavanje »osobne veze supružnika«

Ovaj faktor se drži najznačajnijim za uspješan brak u modernom europskom i u modernom hrvatskom društvu. Iz tablice III. vidimo kako »osobnu vezu supružnika« više smatraju bitnom za uspješan brak ljudi, kojima religija zauzima značajnije mjesto u životu, koji češće mole, idu na ispovijed, misu i pričest, te kojima je Bog važniji u životu. Jednom riječju, ovaj faktor više podržavaju praktični vjernici.

Iz distribucije frekvencija (tablica I.) je očigledno da se vrednote, koje konstituiraju ovaj faktor, prihvaćaju u visokom stupnju u populaciji. Ipak te vrednote više podržavaju oni koji dublje žive svoje kršćanstvo. Stoga je za pretpostaviti da su ih ujedno i spremniji živjeti u konkretnom životu. Dobiveni rezultat pokazuje da Katolička crkva u svom pastoralnom djelovanju izričitije u zadnjim desetljećima naglašava ove vrednote, jer ih uvjereni vjernici jasno prepoznaju.

S obzirom na druge promatrane varijable, nije, osim spola, dobivena statistički značajnija razlika, što znači da je pojava u odnosu na njih normalno distribuirana.

Tablica VI. Razlika s obzirom na spol

spol	M	kontrast	t - vrijednost	značajnost
1. muški	-0,148576	2>1	-4,359	0,000
2. ženski	0,1400993			

I ovdje, kao i u prethodnom slučaju, žene relativno više podržavaju »osobnu vezu supružnika« u odnosu na muškarce.

Podržavanje »života u zajednici«

Važnost »života u zajednici«²⁶ više dolazi do izražaja kod ljudi koji su manje religiozni, koji rjeđe mole, idu na ispovijed i pričest, kojima je Bog manje važan u životu. Također više ga podržavaju mlađi, obrazovaniji, rođeni u većim mjestima, te s većim obiteljskim primanjima. Ove varijable ujedno ukazuju i na određenu distanciranost prema vjeri onih koji su skloniji promatranom konceptu.

Za pretpostaviti je da i rastava braka, uz neke druge faktore, ovisi velikim dijelom upravo o ovom faktoru.

Tablica VII. Razlika s obzirom na odnos prema vjeri

Smatraju li se vjernicima	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. vjerujem u sve što naučava moja Crkva	-0,1338	5>1	4,918	0,000
2. prihvaćam dio onoga što naučava moja Crkva	0,0090			
3. vjerujem u Boga, ili višu realnost, ali ne pripadam ni jednoj religiji	0,0032			
4. mislim da ne postoji nikakav bog ili viša sila	0,0083			
5. u traganju sam	0,6350			
6. nisam o tome razmišljao, ne zanima me	0,1139			

»Život u zajednici« više podržavaju ljudi koji na pitanje: »smatraju li se vjernicima«, odgovaraju da su u »traganju«, nego oni koji izjavljuju kako »vjeruju u sve što naučava njihova Crkva«, a koji ga manje podržavaju, što je u skladu s prethodno iznijetim rezultatima.

²⁶ Usp. tablicu III.

Tablica VIII. Razlika s obzirom na preferencije političkih stranaka

Za koga bi glasovali	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. HDZ i HSP	-0,123262	1,2<3	4,258	0,002
2. Centristička oporba (HSLŠ, HDS, IDS, Zeleni)	-0,169069			
3. SDP	0,3184940			
4. Ne zna za koga bi glasao	0,0033			
5. Ne želi se izjasniti	0,1043429			

S obzirom na preferencije političkih stranaka na našoj političkoj sceni, više ga podržavaju simpatizeri SDP-a, nego simpatizeri HDZ-a, HSP-a i ostalih stranaka.

Podržavanje »tradicionalnih vrednota«

»Tradicionalne vrednote« smatraju važnijim za uspješan brak građani kojima su religija i Bog važniji u životu, koji češće mole, idu na ispovijed i pričest. Po ovim pokazateljima su to uvjereni odnosno praktični vjernici. Isto tako ovaj koncept podržavaju politički »desnije« orijentirani, stariji, niže obrazovani, rođeni na selu, s nižim primanjima po obitelji.

Sociodemografski pokazatelji naznačuju trend smanjivanja te dimenzije, budući da je mlađi, kako to pokazuju rezultati *analize varijance* u tablici VIII., značajno manje podržavaju.

Tablica IX. Razlika s obzirom na godine

Godište rođenja	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. do 1930.	0,3847980	1>3,4,5, 6 2>6 3,4,5>6	10,910	0,000
2. 1931-1940	0,1865002			
3. 1941-1950	-0,0017			
4. 1951-1960	-0,00091			
5. 1961-1970	-0,0018			
6. 1970 -	-0,420213			

Rođeni nakon 1940. godine značajno manje podržavaju »tradicionalne vrednote« u odnosu na one rođene do 1930. godine. Značajna razlika uočava se i između onih rođenih u periodu 1941.–1970. godine kao i onih rođenih nakon 1970. godine. Sukladno tablici X. uz »tradicionalne vrednote« više pristaju sim-

patizeri HDZ-a i HSP-a, nego ostale stranke oporbe, neopredijeljeni i oni koji se ne žele politički izjasniti.

Tablica X. Razlike dobivene s obzirom na preferencije političkih stranaka

Za koga bi glasovali	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. HDZ i HSP	0,3527303	1>2,3,4,5	15,816	0,000
2. Centristička oporba (HSLŠ, HDS, IDS, Zeleni)	-0,264947			
3. SDP	-0,236801			
4. Ne zna za koga bi glasao	-0,0047			
5. Ne želi se izjasniti	-0,236898			

Značajne razlike dobivene su i s obzirom na još neke pokazatelje religioznosti, koje je zanimljivo naznačiti u ovom kontekstu. Iz istraživanja je vidljivo da ovaj koncept više prihvaćaju osobe, koje su više vezane uz Crkvu i »crkvenu religioznost«. To potvrđuju i sljedeći rezultati. Prema tablici XI. uz koncept »tradicionalnih vrednota« više pristaju oni kojima je bliža kršćanska odnosno teološka slika Boga, tj. slika utjelovljenog Boga u Isusu Kristu, nego oni koji se više zanimaju za sliku Boga »kao vrhovnog zakona«, »koji ne znaju u što bi zapravo vjerovali« i oni koji imaju sliku o Bogu, koji »je stvorio svijet i prepustio ga prirodnim zakonima«. Drugim riječima, uvažavanju tradicionalnih komponenti važnih za uspješan brak, više su sklone osobe koje prihvaćaju sliku Boga posredovanu Biblijom i crkvenom tradicijom, nego osobe koje čine grupu deista, indiferentnih, ateista i agnostika.

Tablica XI. Razlike s obzirom na slike o Bogu

Slike o Bogu	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. Bog je u Isusu postao čovjekom	0,2226568	1>3,4,5,6 2>6 4,6<5	18,067	0,000
2. Bog postoji, ali nikada nije postao čovjekom	-0,00690			
3. postoji vrhovni zakon i zakonodavac	-0,496537			
4. ne znam u što bih zapravo trebao vjerovati	-0,557290			
5. Bog je stvorio svijet i prepustio ga prirodnim zakonima	-0,00750			
6. ne vjerujem niti u Boga niti u neku drugu duhovnu silu ili zakon	-0,747171			

Značajna razlika u prihvaćanju ovih vrednota postoji također i između onih koji smatraju da »Bog postoji, ali nikada nije postao čovjekom« i onih koji »ne

vjeruju«, a koji ove vrednote manje smatraju važnima za uspjeh braka. Razlika je i između onih koji na Boga gledaju iz deističke perspektive, naime da je »stvorio svijet i prepustio ga prirodnim zakonima« i indiferentnih i onih koji ne vjeruju.

Tablica XII. Razlike s obzirom na razloge prihvaćanja svoje religije

Razlozi prihvaćanja religije	M	kontrast	F omjer	značajnost
1. iz osobnog uvjerenja i aktivno	0,3353327	1>2,3,5,6 2,3,4>5,6	18,416	0,000
2. iz osobnog uvjerenja, ali ne uvijek aktivno	-0,100721			
3. iz tradicije, odgoja	0,0047			
4. jer se tako razlikuje od pripadnika drugih religija i nacija	0,5482756			
5. religiju shvaća drugačije	-0,931327			
6. ne vjeruje	-0,857974			

U ovom kontekstu zanimljivo je još spomenuti razlike s obzirom na razloge prihvaćanja svoje religije. »Tradicionalne vrednote« više podržavaju oni koji religiju odnosno vjeru prihvaćaju »iz osobnog uvjerenja i aktivno«, nego oni koji ju prihvaćaju »iz osobnog uvjerenja, ali ne uvijek aktivno«. Jedna i druga grupa razlikuje se od grupe onih, koji vjeru i religiju prihvaćaju »iz tradicije i odgoja«, te onih koji »religiju shvaćaju drugačije« i koji »ne vjeruju«. Zanimljiva razlika je, nadalje, uočljiva i između onih, koji svoju vjeru prihvaćaju »iz osobnog uvjerenja, ali ne uvijek aktivno« i onih, koji ju prihvaćaju, budući da se upravo na temelju vjere razlikuju od pripadnika drugih religija i nacija.

Prihvaćanje »materijalnih uvjeta« kao važnih za uspjeh braka

Iz tablice III. je vidljivo kako ni jedan od promatranih indikatora nije značajno povezan s petim faktorom »materijalnim uvjetima«. Razlike i povezanosti nisu dobivene ni s obzirom na ostale indikatore koji su korišteni u prethodno prikazanim analizama (spol, regija, slike o Bogu, političke preferencije...). Za pretpostaviti je da navedeni indikatori nisu uzročnici postojanja, većeg ili manjeg pristajanja uz promatrani koncept. Drugim riječima, stupanj relevantnosti ovih vrednota kod građana nije ovisan o spolu, dobi, stupnju njihove religioznosti i obrazovanja... U pozadini njihova odabira, ili odbacivanja ovih vrednota stoji nešto drugo, što mi u ovom istraživanju nismo pretpostavili. No, dimenzija kao takva postoji i dio populacije je svakako podržava. To je činjenica do koje smo došli. Neka naredna istraživanja ovu bi nam problematiku mogla bolje rasvijetliti.

3. Željeni broj djece

U posljednjoj dekadi 20. stoljeća u Hrvatskoj se puno raspravlja o natalitetu²⁷ i govori se o demografskoj obnovi. Štoviše, na najvišoj državnoj i nacionalnoj razini prihvaćen je Nacionalni program demografskog razvitka Republike Hrvatske.²⁸ Očito je da su najrazličitiji odgovorni čimbenici kako unutar društva tako i unutar Crkve²⁹ svjesni da budućnost svakog naroda i svake države izričito ovisi i o broju rođene djece. Stoga je svjesno i u hrvatskom istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj« dotaknuta problematika o broju djece, koju bi građani željeli imati u svom aktualnom ili pak mogućem budućem braku.

U svezi broja djece pitanje se u sociološkom istraživanju može postaviti na različite načine, ovisno o tome što istraživače, prije svega, zanima. Za razliku od europskog istraživanja u kojem su ispitanici dobili pitanje: »Koja je za Vas idealna veličina obitelji – koji broj djece?«³⁰ u hrvatskom istraživanju bilo je postavljeno pitanje: »Koji je prema Vašem mišljenju idealan broj djece u Vašem (budućem) braku?« Ovdje je nužno istaći da je uvijek potrebno razlikovati između želje za brojem djece i stvarnosti, tj. realnog broja djece. Ljudi »imaju manji broj djece, nego što oni smatraju poželjnim.«³¹

²⁷ »Hrvatska »već sedam godina uzastopno bilježi prirodnu depopulaciju, ako se isključe živorođeni u inozemstvu.« Intervju s dr. Anđelkom Akrapom, docentom na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, Kako zaustaviti proces prirodne dopopulacije?, u: *Glas koncila* XXXVIII(1999), br. 6, 7.

²⁸ Vidi Republika Hrvatska. Ministarstvo razvitka i obnove, *Nacionalni program demografskog razvitka* (uredili: VOJNOVIĆ, Franka/KRIŽIĆ, Marijan/TADIĆ, Ružica), Zagreb 1997. Nacionalni program demografskog razvitka prihvaćen je na Saboru Republike Hrvatske 18. siječnja 1996. godine. U Uvodu toga Programa, među ostalim piše, da je važno usmjeriti se na »izvorne obiteljske vrijednosti«, te na »odgovorno roditeljstvo, koje država mora poduprijeti svim mjerama koje joj stoje na raspolaganju.« RADIĆ, Jure, Uvod, 10–11.

²⁹ U svojoj Poruci za Dan života hrvatski biskupi ističu: »Ljudski je život svet i nepovrediv od svog začetka do naravnog svršetka.« Poruka Hrvatske biskupske konferencije za Dan života 07. veljače. Pravo na život – srce ljudskih prava, u: *Glas koncila* XXXVIII(1999), br. 6, 2.

³⁰ ZULEHNER, Paul M./DENZ, Hermann, *Wie Europa lebt und glaubt*, Europäische Wertestudie, Tabellenband, Wien 1993, 98.

³¹ ZULEHNER/HERMANN (1993), Düsseldorf, 101.

3.1 Željeni broj djece u europskom prosjeku

Tablica XIII. Željeni broj djece u Hrvatskoj (%)

željeni broj djece	%	M
0	1,5	2,70
1	2,9	
2	41,6	
3	36,8	
4	11,7	
5 i više	4,2	

Iz tablice XII. je očito da većina stanovništva u Hrvatskoj želi dvoje ili troje djece, i to gotovo 80% (78,4%) populacije. Sudeći po željama bilo bi za očekivati da će u daljoj budućnosti u Hrvatskoj prevladavati obitelji s dvoje i troje djece. Zanimljivo je da svaki treći ispitanik (36,8%) želi troje djece, svaki deveti (11,7%) četvero, i svaki dvadesetčetvrti petero i više djece. Statistički je frapirajuće, ako se zbroje oni, koji žele troje i četvero djece, s jedne strane i ako se zbroje oni, koji žele jedno i dvoje djece, s druge strane. To onda iznosi 48,5% odnosno 44,5% svih ispitanika. Prosječno gledajući hrvatski građani željeli bi imati 2,70 djece, što je nešto više od prosjeka u Europi koji iznosi 2,462. Hrvatski prosjek željene djece bliži je kanadskom prosjeku. Istodobno niži je doduše od onoga u Irskoj, ali je svakako među višima u Europi³².

3.2 Dob i željeni broje djece

Relativno »visoki« hrvatski prosjek željene djece ne smije se gledati jedino statistički, nego ga je nužno gledati i interpretirati u sveukupnom kontekstu ispitanika. U dobiveni hrvatski prosjek uključene su i osobe koje zbog svoje starosne dobi više ne mogu i ne će imati djece, a kod ispitivanja neke od njih su izrazile želju za većim brojem djece nego što su ih ustvari rodile. Time su, dakako potvrdile raskorak između željenog ideala i stvarne konkretne zbilje, koja odstupa od željenog ideala. Stoga je veoma zanimljivo i indikativno poći od tablice XIV., koja govori o željenom broju djece s obzirom na dob odnosno godište rođenja.

³² Usp. ZULEHNER/DENZ (1993), Wien, 98.

Tablica XIV. Željeni broj djece s obzirom na dob

	do 1930.	1931. – 1940.	1941. – 1950.	1951. – 1960	1961. – 1970.	nakon 1970.
0	0,3	0,3	0	0,4	0,3	0,1
1	0,3	0,7	0,3	0,5	0,5	0,7
2	4	5	8,6	8,6	7,9	8,2
3	5,7	7,1	5	7,1	5,9	6,5
4	2,1	2,5	1,5	2,2	2	1,4
5 i više	1,2	0,5	0,7	0,9	0,3	0,6

Tablica XIV. pokazuje da kod naraštaja rođenih poslije 1940. godine prevladavaju dvoje ili troje djece po obitelji. To isto vrijedi i za naraštaje rođene u šezdesetim i sedamdesetim godinama 20. stoljeća. Naraštaji rođeni u četrdesetim, pedesetim, šezdesetim, sedamdesetim godinama i kasnije u većini se odlučuju za dvoje djece. Troje djece po obitelji je pak različito od desetljeća do desetljeća, s tim da je desetljeće u kojem se dogodio II. svjetski rat bilo najsiromašnije s troje djece.

Gledano s obzirom na značajnost³³ dobivamo kako bi više od četvero djece, statistički značajno više od njihove zastupljenosti u populaciji, željeli imati stariji ljudi, rođeni do 1930. godine. Oni rođeni između 1931.–1940. više bi željeli imati troje djece, a rođeni između 1941.–1950., dvoje. Ovaj rezultat samo oslikava realno stanje onoga što se već zbilo, jer starije su generacije uistinu imale više djece, a upravo ova »ratna« generacija prva kreće s trendom »dva djeteta«. Ostali rezultati u granicama su statistički očekivanog.

Prema dobivenim statističkim pokazateljima može se reći da je navedeni prosjek broja željene djece zapravo realnost s kojom se ulazi i u bližu budućnost. Istodobno nije posve sigurno da li će se doista i radati željeni broj djece, ako se uzmu u obzir određeni faktori, koji već danas negativno utječu na sklapanje braka i na zasnivanja obitelji. A ti faktori su osobne, društvene i kulturološke naravi. Dovoljno je podsjetiti na mentalitet, koji se sve više širi, prema kojem se, s jedne strane pojedine osobe slobodno odlučuju protiv institucionalnog braka i rađanja djece, a s druge strane druge osobe permanentno odgađaju sklapanje braka i zasnivanja obitelji i odjednom shvate da su »prestari« za rađanje djece³⁴. Veoma relevantnu ulogu igra i faktor stana i (ne)zaposlenosti.

³³ $\chi^2 = 42,49$, $P < 0,001$, $df = 25$.

³⁴ Početkom devedestih godina bilo je u Istočnoj Europi 23,2% brakova bez djece, u Sjevernoj Americi 23,6%, a u zemljama Europske zajednice 28,4% brakova bez djece. ZULEHNER/DENZ (1993), Düsseldorf, 101. Trend brakova bez djece mogao bi rasti u doglednoj budućnosti i u Hrvatskoj.

3.3 *Željeni broj djece po regijama*

Izdvajamo jedan zanimljiv pokazatelj kretanja željenog broja djece s obzirom na regije.

Tablica XV. Željeni broj djece s obzirom na regije

	Istra, Rijeka, Kvarner	Lika, Zagora, Bukovica	Dalmacija, Split	Žumberak, Kordun, Banija, Sisak	Zagreb	Zagorje, Prigorje, Varaždin, Čakovec	Bjelovar, Podravina	Istočna Slavonija
0	0	0	0	0,1	1	0,3	0,1	0,3
1	0,6	0,2	0,3	0,2	0,5	0,3	0,3	0,4
2	5,3	1	4,8	5,4	7,4	5,9	6,8	5,8
3	3,5	3	7	3,5	6,4	3,6	2,9	7,4
4	1	1,2	1,3	0,9	1	1,3	0,9	4,1
5 i više	0,1	0,8	1,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3

U većini hrvatskih regija željeni broj djece je dvoje i troje, što je u skladu s već prije dobivenom distribucijom. Zanimljivost tablice XV. je u tome što pokazuje da u Zagrebu, Čakovcu, Varaždinu, Prigorju i Zagorju ima značajno više onih koji ne bi željeli imati djece³⁵.

Jedno dijete češće bi željeli imati u Rijeci, Istri i Kvarneru i Zagrebu, a dvoje u Zagrebu, Bjelovaru, Podravini, Istočnoj Slavoniji, Žumberku, Sisku, Rijeki, te Istri, Baniji i Kvarneru. Troje djece češće bi željeli u Dalmaciji i Splitu, Zagrebu i Istočnoj Slavoniji. Sa željom za petero i više djece ističe se Dalmacija i Split, a slijedi Lika, Zagora i Bukovica.

3.4 *Željeni broj djece s obzirom na druga sociodemografska obilježja*

Tablica XVI. Korelacije željenog broja djece s odabranim sociodemografskim obilježjima

VARIJABLE	cor.
vажnost religije u životu	0,202**
učestalost molitve	0,184**
vажnost Boga u životu	0,202**
odlazak na misu	0,152**

³⁵ $\chi^2 = 129,6$, $P < 0,001$, $df = 35$.

VARIJABLE	cor.
odlazak na ispovijed	0,141**
odlazak na pričest	0,119**
zanimanje za politiku	
političko pozicioniranje "lijevo – desno"	0,139**
godište rođenja	-0,117**
stupanj obrazovanja	-0,179**
mjesto rođenja (selo – veći grad)	-0,106**
mjesečni prihodi po obitelji	-0,091**

Više djece žele imati ljudi kojima su Bog i religija važni u životu, koji češće mole, idu na misu, ispovijed i pričest, dakle uvjereni odnosno praktični vjernici. Više djece također žele imati oni građani koji su u politici nešto »desnije« pozicionirani, te koji su stariji, manje obrazovani,³⁶ rođeni na selu i s nižim prihodima po obitelji. Sveukupno uzevši, religiozniji ljudi žele imati više djece. K tomu je potrebno pridodati također starosnu dob, budući da stariji ljudi pokazuju veću crkvenost.³⁷ Dobivena spoznaja zahtijeva, dakako, daljna istraživanja na tom području. Neka od njih već su u tijeku na studentskoj i srednjoškolskoj populaciji, pa će se uskoro moći preciznije naznačiti neke trendove.

4. Zaključak

Hrvatsko istraživanje »Vjera i moral u Hrvatskoj« veoma je zanimljivo i indikativno u smislu komparacije s europskim istraživanjem iz 1990. godine i u

³⁶ Ovdje je zanimljivo ukazati na jedno istraživanje na uzorku od 419 studenata 11 fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, provedenom sredinom 90-tih godina. Prema autoru »uzorak nije reprezentativan nego se može smatrati prigodnim.« Na postavljeno pitanje »želi imati više od troje djece« studenti su odgovorili: 46,5% da je to potpuno netočno, 12,6% uglavnom netočno, a samo 11,5% s potpuno točno, 6,2% uglavnom točno i 23% nisam siguran. SUČEVIĆ, Đurđa, *Studenti i ideologizacija društva*, u: Erasmus. Časopis za kulturu demokracije, srpanj 1997, broj 21, 55–59, ovdje 57. Prema tom istraživanju studenti su skeptični i u jednom drugom odgovoru. Na pitanje »obitelji s mnogo djece trebaju biti uzor ostalima« studenti su dali slijedeće odgovore: potpuno točno 7,9% uglavnom točno 14,1%, uglavnom netočno 21,2%, potpuno netočno 28,6% i nisam siguran 28,2%. SUČEVIĆ (1997), str. 57. Iz citiranih podataka proizlazi da pitana studentska populacija, s jedne strane, zagovara model dvoje djece po obitelji, a s druge strane, skoro svaki četvrti (23,2%) nije siguran u to da će ostati samo na dvoje djece. S obzirom na činjenicu da obitelji s mnogobrojnom djecom budu uzor ostalim svaki drugi student izričito ne prihvaća takav model obitelji. No, veoma visoki postotak (28,2%) nije siguran, odnosno neodlučan je na uzornost obitelji s mnogo djece.

³⁷ Usp. G. ČRPIĆ, S. KUŠAR, *Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj*, u: Bogoslovska smotra 68(1998), br. 4., str. 513.

smislu prvog istraživanja takve vrste u Hrvatskoj. U odnosu na spomenuto europsko istraživanje došlo se do sličnosti i različitosti, a u odnosu na hrvatsku sociološku javnost došlo se do određenih empirijskih rezultata koje je potrebno sociološki i teološki vrednovati i interpretirati. Slično kao u Europi tako i u Hrvatskoj, premda zasada u daleko manjoj mjeri, brak je izgubio puno od institucionalog karaktera i nije više za sve obvezujući doživotni oblik zajedničkog života žene i muškarca. Isto tako obitelj je još uvijek u Hrvatskoj prevladavajući oblik zajedništva u kojem novi članovi društva i Crkve dolaze na svijet. U Europi, doduše, nisu sva djeca začeta u braku i obitelji, ali gotovo 80% i više Europljana smatra obitelj važnom vrednotom. Štoviše, važnijom od prijatelja, religije, politike i slobodnog vremena.

S obzirom na vrednote važne za uspješan brak hrvatsko istraživanje je pokazalo da između Europe i Hrvatske postoji velika sličnost, a ne različitost. Dok Europljani smatraju da su za dobar brak važni: respekt (84,3%), vjernost (81,71%), razumijevanje (77,3%), djeca (65,9%), sretni seksualni odnosi (62,1%), dotle hrvatski ispitanici navode: povjerenje (99,0%), poštivanje i uvažavanje (97,6%), razumijevanje i toleranciju (96,8%), djecu (91,1%) itd. Kako u Zapadnoj Europi tako i u Hrvatskoj vrednote povjerenja, poštivanja, razumijevanja i tolerancije očito su najznačajnije u suvremenom braku i u suvremenoj obitelji. Sličnost se pokazuje i s obzirom na vrednotu djece; ona su u Europi i u Hrvatskoj na četvrtom mjestu. Sretni seksualni odnosi su u Europi na petom, a u Hrvatskoj na sedmom mjestu.³⁸ Sličnost je dokazana i u pregrupiranju pojedinih vrednota kao što su vjera, slaganje u političkim pitanjima, te jednako socijalno podrijetlo. Te vrednote nalaze se i u hrvatskom istraživanju na dnu ljestvice vrednota za uspješan brak. Iznenadujuća je različitost s obzirom na »nemiješanje roditelja u brak« gdje su hrvatski građani s 91% daleko radikalniji od Europljana s 45,5%. To potvrđuje da suvremeni Europljani, neovisno o svom geografskom položaju i neovisno o stupnju društvenog razvoja, ne smatraju značajnim za uspješan brak socijalne i kulturne momente, nego vrednote koje grade i jamče skladne i stabilne komunikacijske odnose među supružnicima.

Hrvatsko istraživanje koristilo se s pet faktora na osnovi faktorske analize: *sociokulturna homogenost, osobna veza supružnika, život u zajednici, tradicionalne vrednote i materijalni uvjeti*. Istraživanje je došlo do sljedećih spoznaja: Sociokulturnu homogenost više podržavaju starije osobe negoli mlađe, osobe s nižim mjesečnim primanjima, više žene nego muškarci. Osobnu vezu supružnika

³⁸ Empirijom dobivene podatke Paul M. Zulehner komentira na sljedeći način: »Poznavajući starog crkvenog učenja o 'finis matrimonii' bit će iznenađeni. Prokušana triada crkvenog učenja o svrsi braka ponovno se ponavlja u empiriji: obostrana ljubav, djeca i zadovoljavanje seksualnih želja«, ZULEHNER/DENZ (1993), Düsseldorf, 98.

više podržavaju osobe koje dublje i iskrenije shvaćaju i žive svoje kršćanstvo. Život u zajednici važniji je ljudima koji manje intenzivno prakticiraju svoju crkvenost, koji su mlađi, više obrazovani i s većim mjesečnim primanjima. Tradicionalne vrednote su važnije osobama s izraženijom crkvenošću (vjerom), koji su politički desnije orijetirani, stariji i niže obrazovani. Važnije su osobama, koje prihvaćaju sliku Boga Biblije i kršćanstva, nego osobe koje su distancirane od Crkve, koje su na putu traženja ili su indiferentne ili pak ateistički raspoložene. U cjelokupnom kontekstu faktorske analize veoma je značajno da nijedan od promatranih faktora nije posebno povezan s petim faktorom – »materijalnim uvjetima«.

I hrvatsko istraživanje je pokazalo da se i u Hrvatskoj osjetno zamjećuju tragovi individualizacije. Porast individualizacije ne mora nužno biti negativan u odnosu na obitelj. Nije ni inkompatibilan s »tradicionalnom orijentacijom u obitelji.«³⁹ Zanimljivo je, osobito za hrvatsko područje, da u obitelji već egzistiraju obje stvarnosti, tj. porast individualizma i tradicionalne vrednote. Nerijetko egzistiraju paralelno, jedna pokraj druge, ponegdje dolaze u sukob, drugdje su komplementarne. Važno je uočiti da se suvremeni brak sve više temelji na partnerstvu u kojem se partneri međusobno dogovaraju o zajedničkim ulogama.⁴⁰

U našem istraživanju ispitanicima je bilo postavljeno pitanje »Koji je po Vašem mišljenju idealan broj djece u Vašem (budućem) braku?« Prema provedenom istraživanju je očito da većina stanovnika Hrvatske (78,4%) želi dvoje ili troje djece. Svaki treći ispitanik želi troje djece, svaki deveti četvero. U odnosu na željeni broj djece Hrvatska ne zaostaje za Europom, štoviše, hrvatski građani žele imati 2,70 djece, a europski prosjek je 2,462 djece po obitelji. S obzirom na indikator dobi kod naraštaja rođenih poslije 1940. godine prevladava dvoje ili troje djece. Naraštaji rođeni od 1941.–1970. godine i dalje odlučuju se za dvoje djece. Željeni broj djece po regijama također je indikativan. U većini regija željeni broj djece je dvoje i troje. Različito je od regije do regije što se tiče želje za jednim djetetom, dvoje, te petero i više djece. Više djece žele imati ljudi kojima su Bog i religija važniji u životu, čija je crkvenost intenzivnija, koji su stariji i manje obrazovani i koji su politički desnije pozicionirani.

Ako je suditi po željama ispitanika, u budućnosti je u Hrvatskoj za očekivati obitelji s dvoje i troje djece kao prevladavajući obiteljski oblik. Poznato je međutim da to ne ovisi samo o željama.

³⁹ ESTER/HALMAN/DE MOOR (1994), 125.

⁴⁰ Isto, 14.

Summary

VALUES RELEVANT TO SUCCESSFUL MARRIAGE AND DESIRED NUMBER OF CHILDREN IN CROATIA

Josip BALOBAN, Gordan ČRPIĆ, Zagreb

The article analyses the values important for successful marriage and the number of children desired by Croatian citizens. It starts with the 1997 Croatian sociological research project, »Religion and morality in Croatia«. The Croatian results are also compared with European research from 1990 (European Values Study). As regards the values important for a successful marriage, Croatian research reveals that there are more similarities than differences between Europe and Croatia. As in Western Europe, trust, respect, understanding, tolerance and children are the values most important to today's married couples. Similarities also appeared in the regrouping of isolated values such as religion, agreement in political matters, and likewise social background. These values are found at the bottom of the scale for what makes for a successful marriage. The clearest differences appear in »parents' non-interference in marriage«. At 91%, Croatian citizens are much more radical than Europeans at 45,5%. Results indicate that regardless of geographical location or level of industrial development, social and cultural elements are not important, while values that build and guarantee a harmonious relationship between spouses play a great role. The Croatian study made use of five factors on the basis of factor analysis, which are also referred to in the article. These factors are: socio-cultural homogeneity, personal relationship with spouse, shared living, traditional values, and material conditions. Also, the Croatian research reveals noticeable signs of individualism in Croatia.

The article states that according to the Croatian research, Croatia isn't lagging behind Europe, and what is more, Croatian citizens want to have 2,70 children, while the European average is 2,462 children per family. While up to World War II there were more children per family, generations born between 1941 – 1970 and onward, choose to have two children. A desire for one, two, to five or more children varies from region to region. There is a wish to have more children in families for whom religion is important, who are more involved in Church religiosity, who are older and less educated, as well as those who are politically oriented to the right. In future, in Croatia, families with two or three children is the expected norm.

It is of particular interest that two realities exist within Croatian marriages and Croatian families. On the one hand, the reality of individualism, and on the other, traditional values. Often existing in parallel, one next to the other, sometimes coming into conflict, sometimes complementing each other. It is important to mention that contemporary marriage is based more and more on values which promise harmonious and responsible partnership, in which partners agree between themselves on shared roles.

Key-words: *marriage, family, values, children, factor (factorial analysis), person*